

Г. О. Крапівіна

канд. наук з державного управління
м. Донецьк

СВІТОВИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ: СТАН І СТАТУС

Вступ. *Актуальність проблеми.* На пострадянському просторі й в Україні, зокрема, добровольчество стало набувати вигляду суспільного руху за світовими стандартами порівняно недавно і розробка механізмів регулювання цієї діяльності ще не завершена. В цих умовах дослідження стану та статусу волонтерського руху набуває особливої актуальності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах розвитку світового ринку праці за особливостями ознак, мотивації та реалізації вилучається волонтерство як інноваційна форма соціально-трудова відносин, яка поширена в багатьох країнах світу. Праця волонтерів з кожним роком стає все більш значущим ресурсом розвитку національних ринків. В багатьох країнах Європи, Азії та Америки волонтерство є звичайним явищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи волонтерства закладено англійцем Т. Мором, французом А. Дюнаном та ін. Сучасний стан та особливості статусу волонтерського руху досліджували вчені різних країн: М. Бостанджогло, Р. Колосова, М. Фурлан, К. Хаджи-Міцева, Г. Чейнен, О. Шекова, Д. Эберли и др. Першими кроками в узагальненні вітчизняного досвіду волонтерства українська наукова спільнота зобов'язана О. Главник, О. Голіченко, О. Данильченко, Т. Друженко, М. Зембі, Н. Лагоцькій, Н. Романовій, К. Скутович, О. Безпалько, Р. Вайнолі, Т. Говорун, Н. Заверико, О. Капській, О. Карпенко, Н. Комаровій, Т. Лях, Ж. Петрович, І. Пінчук, С. Хоружій та ін.

Постановка завдання. *Метою статті є* дослідження стану та статусу волонтерського руху. Відповідно до поставленої мети сформульовані *завдання:* визначити стан, статус та внесок волонтерського руху в національні економіки різних країн та необхідність його державного регулювання.

Результати. Сьогодні волонтерів більш ніж з 100 країн світу об'єднано в глобальний світовий рух, який стає все більш впливовим в світі.

Так, в Сполучених Штатах кількість волонтерів складає близько 60 % серед жінок, що присвячують цьому роду діяльності в середньому 3,4 год. на тиждень, і близько 50 % серед чоловіків, що займаються волонтерською працею 3,6 год. на тиждень. Канадці присвячують в середньому 191 год. на рік праці волонтерами, що є еквівалентом 578 000 робочим місцям з повною зайнятістю. В Ірландії близько 33 % дорослого населення є волонтерами. 19 % дорослого населення Франції брало участь у акціях волонтерських організацій (з них 60 % регулярно), віддаючи волонтерській діяльності більше 20 год. на місяць. Кожен третій німець (22 млн. осіб) є волонтером та присвячує праці в волонтерських асоціаціях, проектах і групах взаємодопомоги більш ніж 15 год. на місяць. В Південній Кореї майже 4 мільйони осіб щорічно присвячують волонтерству більше 451 млн. год. робочого часу, а вартість послуг волонтерства перевищує \$2 млрд. на рік. 26 % японців мають досвід волонтера, з них 48 % впевнені, що волонтерська праця дуже корисна для особистого зростання і суспільства в цілому. 72 % волонтерів Ірландії вважають, що волонтери виконують те, що ніколи не може бути зроблено оплачуваними робітниками.

Щорік волонтерству присвячують свій час більше 100 млн. осіб дорослого населення планети.

Волонтерський рух розвивається в світі з початку минулого століття. Наприкінці ХХ ст. американський університет ім. Дж. Хопкінса виконав дослідження в 22 країнах, яке показало, загальна кількість часу праці волонтерів відповідає праці 10,5 млн. ос., що працюють повний робочий день. Кількість волонтерів лише в 36 країнах світу, за підрахунками того ж університету, — понад 131,5 млн. ос.

Уряди більш ніж 80 країн активно сприяють розвитку національних волонтерських рухів та створюють інфраструктуру для забезпечення розвитку волонтерства на системному рівні.

Практика багатьох країн підтверджує, що діяльність волонтерів приносить суспільний прибуток та заощежує вклад у ВВП від 4 до 8 %.

Так, в Норвегії на волонтерів припадало близько 6 % ВВП. В Канаді в волонтерській діяльності зайнято майже третина населення (27%), за експертними оцінками їх праця заощадила понад \$17 млрд. бюджетних коштів. Шведи мають значну кількість волонтерських товариств і об'єднань, де працює половина дорослого населення країни, причому більшість волонтерів — в спортивних і культурних заходах, зайняті збором засобів для країн третього світу, допомогою в реабілітації алкоголиків і наркоманів та ін. Найбільшу групу шведських волонтерів складають жінки передпенсійного віку з вищою освітою. Їх найбільш поширене заняття — соціальна робота поряд з домом. Серед молоді популярним є надання допомоги хворим СНІДОМ в Африці або навчання індіанських дітей в джунглях Америки.

Особливий розвиток волонтерство отримало в США, де цей рух зародився ще в XIX ст. Волонтери в ті часи забезпечували функціонування різних некомерційних організацій. Ще в 1835 р. прагнення американців до волонтерської праці відзначав А. Токвіль [1].

В деяких американських сім'ях складаються династії волонтерів. Найчастіше вони працюють в сфері обслуговування, госпіталах, релігійних організаціях, навчальних закладах, некомерційних організаціях. Волонтери навчають англійській мові іммігрантів, організують різні студії для дітей та ін. Волонтери в Америці — особи різного віку і професій з різних сфер і шарів суспільства [2]. Особливо популярним в сьогодення є «віртуальний» волонтер: створення і підтримка web-сайтів, проведення он-лайн досліджень, надання технічної допомоги некомерційним організаціям.

Сьогодні в США в волонтерській діяльності бере участь більше 50 % населення. Більшість волонтерів на питання, чому вони займаються волонтерством, відповіли, що це вносить різноманітність до їхнього життя, приносить задоволення.

Добровільність праці в Америці зовсім не передбачає хаотичного характеру роботи. Стосунки між волонтером і приймаючою організацією регулюються договорами, що суворо визначають умови, характер і обсяг роботи. В США праця волонтером враховується при визначенні трудового стажу [3].

Не дивлячись на добровільність, волонтерство не виключає відповідальності, наприклад, за виконання норм і вимог збереження матеріальних цінностей та ін. [4].

Основною структурою, завдяки якій американські волонтери можуть знайти собі заняття, а організації та особи, що потребують помічників-волонтерів, можуть заявити про свої потреби є волонтерські центри. Сьогодні в країні діє більш ніж 500 таких центрів. Фінансовий еквівалент волонтерської праці на рік в США складає більше \$5300 млрд.

На початку XX ст. ідея волонтерства в Японії дістала суспільний резонанс, і в 1910 р. уряд створив систему волонтерської допомоги «Хоумен інн» (сучасна назва «Мінсей інн»). До сьогодення зберігається основний принцип роботи цієї системи: вибрані члени суспільства, завданням яких є визначення рівня добробуту громадян, працюють в співпраці з урядом. З середини 70-х рр. XX ст. центри волонтерів як неурядові організації створювалися в Японії через вже існуючу мережу рад

соціального добробуту. В сучасній Японії існує більше 3300 центрів волонтерства, які працюють майже у всіх муніципалітетах країни [5].

У 1991 р. в Італії Закон про волонтерство офіційно визначив стосунки волонтерів з державними організаціями і в Італії з'явився соціальний волонтер. Однією з найбільших організацій, що розвивають волонтерські ініціативи в країні, є Італійський фонд волонтерства, створений за ініціативою Римської ошадної каси. Фонд надає консультаційні та освітні послуги волонтерам і організаціям, випускає «Журнал волонтера», заснував декілька Національних премій в області волонтерства з метою виявлення і підтримки найбільш перспективних та ініціативних груп, які вирішують соціальні проблеми. В Італії існує Постійний комітет голів волонтерських організацій і фондів, що представляє інтереси двох мільйонів волонтерів Італії перед урядом, парламентом, церквою, різними суспільними інститутами.

Рівень розвитку волонтерства в країні залежить від політико-економічної ситуації, стану некомерційного сектора і ринку праці, від культурних чинників та ін. Досвід європейських держав показує, що законодавча база набуває особливого значення, коли вона створює перешкоди волонтерській діяльності. Це особливо справедливо для тих країн Центральної і східної Європи, де волонтерство не є органічним елементом місцевої культури. Навпаки, в тих країнах, де існують міцні традиції волонтера — в Німеччині і Великобританії — волонтерську діяльність й самих волонтерів імпліцитно захищено законом. Країни Центральної і східної Європи теж зробили крок від офіційного визнання волонтерства до створення правового поля, що сприяє розвитку волонтерській діяльності. Закони, що регулюють волонтерську діяльність, прийняті в Хорватії, Чехії, Угорщині, Італії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Македонії, Польщі, Португалії, Румунії та Іспанії та ін.

Аналіз статусу волонтерів в світі показує, що регулювати волонтерську діяльність необхідно для того, щоб гарантувати волонтерам захист і відрізнити їх від найнятих робітників.

Волонтери прямо або побічно підпадають під дію законів про працю, оподаткування і цивільну відповідальність. Волонтери та волонтерські організації, що залучають їх до своєї діяльності, можуть стикатися з низкою проблем: неправильним вживанням законів про працю, оподаткування робочого часу волонтерів, втратою соціальної допомоги з безробіття та ін. В Хорватії окремі організації навіть зазнавали труднощів з реєстрацією діяльності з надання волонтерських послуг в переліку видів своєї статутної діяльності, оскільки юридичне визначення поняття «волонтерська послуга» в країні відсутнє.

Для того, щоб волонтерська діяльність отримала правове визнання, для створення правових меж функціонування волонтерських організацій і проведення чіткого кордону між волонтерськими і традиційними соціально-трудовими стосунками, національне законодавство має визначити таку діяльність. Відсутність юридичного визначення поняття «волонтер» і юридично визначених характеристик документу «Угода між учасниками волонтерської діяльності» може привести до того, що, з точки зору права, волонтери вважатимуться найнятими робітниками. Як результат, будь-яка компенсаційна виплата ним може розглядатися як винагорода за працю, а волонтерська організація, що залучає волонтерів до праці, опи-

ниться в стані порушника трудового законодавства, яке вимагає виплати мінімальної заробітної плати.

Так, в Латвії некомерційні організації не могли відшкодувати витрати волонтерам, бо для цього потрібно було укладати з ними трудовий договір, що, у свою чергу, підвело б волонтерів під дію трудового законодавства та положень про мінімальну заробітну плату. У Хорватії і Македонії державні контрольні органи можуть тимчасово заборонити роботу, якщо волонтер почав трудову діяльність не відповідно до вимог закону (наприклад, якщо сторони не підписали трудовий договір).

Відсутність правового статусу волонтера може привести до втрати соціальної допомоги з безробіття. В Чехії було позбавлено соціальної допомоги тих безробітних, які працювали волонтерами, оскільки цей вид діяльності розглядався як нелегальна робота, хоч самі волонтери не отримували а ні грошової винагороди, а ні матеріальної допомоги в натуральній формі. При розробці проекту закону про волонтерську діяльність в Хорватії одне міністерство висловило думку, що, якщо особи, що не мають роботи, побажають працювати на волонтерських засадах, то виплату ним соціальної допомоги з безробіття слід припинити на весь час їх волонтерської діяльності.

Ще однією серйозною перешкодою на шляху волонтерства є правила стягування податків з витрат, що відшкодовуються. Міжнародні експерти прийшли до єдиної думки, що волонтери мають право на відшкодування всіх розумних витрат, які понесені ними в процесі волонтерської діяльності. Проте, в деяких країнах (Швейцарія, Бельгія, Македонія) відшкодування витрат волонтерам оподатковується; від податків звільнено лише відшкодування витрат найнятим робітникам. Схожа ситуація й в Естонії — якщо організація бажає відшкодувати волонтерам їх витрати, то вона зобов'язана це зробити на основі трудового або іншого цивільно-правового договору, і всі виплати за цими договорами оподатковуються. Таким чином, створюється серйозна перешкода залученню населення до волонтерського руху.

Волонтерська діяльність може відбуватися в найрізноманітніших формах — від спонтанних місцевих ініціатив короткострокового характеру до організованої роботи на регулярній основі. Розробка нормативних актів, що регулюють соціально-трудові відносини ринку праці волонтерства показує, що було б доцільно дотримуватися наступного:

регулювання однієї форми волонтерства не повинно виключати існування інших форм, а саме: неформальних або ситуативних волонтерських ініціатив;

законодавча база має полегшувати волонтерську діяльність і регламентувати її. Законодавство має забезпечувати належний захист і стимулювання волонтера, не відохочуючи людей від праці на волонтерських засадах. Дуже жорстке регулювання може пригнічувати спонтанні ініціативи, лягати тягарем на малі некомерційні організації, і пригноблювати дух волонтерства;

кожна країна має знайти власну модель регулювання волонтерської діяльності, виходячи зі своїх соціальних, культурних та економічних умов. Держава у взаємодії з організаціями громадського суспільства та іншими зацікавленими сторонами має всебічно аналізувати свої правові системи, з'ясовуючи, як місцеві закони впливають на волонтерську діяльність і визначаючи, які зміни

оптимально відповідатимуть місцевим потребам. Якщо законодавча база пригнічує волонтерську діяльність, то наступним кроком стає прийняття рішень про те, як усунути ці перешкоди: за допомогою окремого закону (Угорщина), спеціального розділу в законі (Латвія і Польща) або внесення змін в чинне законодавство;

готуватися такі проекти мають в тісній взаємодії зацікавлених сторін для гарантування цілеспрямованого вирішення реальних проблем волонтерського руху.

Користь від волонтерської діяльності незмінно признається в міжнародних програмах і документах. Ще в 1985 р. був заснований Міжнародний день волонтерів (5 грудня). Тоді Генеральна Асамблея ООН призвала уряди сприяти поширенню інформації про роботу волонтерів для залучати до волонтерського руху все більшої кількості людей з різних сфер діяльності.

У 1994 р. свою позицію з цього питання сформулювала Рада Європи, що випустила Рекомендації Комітету міністрів з сприяння волонтерської діяльності. В них, зокрема, рекомендується визначити статус волонтерської служби на національному рівні.

2001 р. було оголошено Міжнародним роком волонтерів. За підсумками міжнародних досліджень, що проводилися у зв'язку з цією ініціативою, ООН в своїх резолюціях рекомендувала всім державам включати волонтерство в національні стратегії соціально-економічного розвитку, знайти і виключити зі своїх законів всі бар'єри, що прямо або побічно заважають людям займатися волонтерською діяльністю, послабити податковий прес, що ставить волонтера в не вигідне положення. Крім того, ООН закликала світову спільноту надати волонтерам правовий статус і належний соціальний захист при повній пошані до їх незалежності. З цього приводу були й національні ініціативи: в 2005 р. Рік волонтера проходив у Великобританії.

Закони, що регулюють волонтерство, прийняті в різних країнах, помітно відрізняються один від одного через різноманіття волонтерських ініціатив і цілей, які переслідують законодавці.

Відповідно до Закону про волонтерську діяльність 2002 р. Чехія акредитує «організації, що делегують», які проводять вибір і навчають волонтерів, підписують з ними контракти і направляють на роботу в «організації, що приймають». В ролі таких можуть виступати як державні органи, так й територіальні органи влади і самоврядності. Волонтери, що працюють поза цими рамками, не признаються такими і не захищаються законом. Закон Угорщини про суспільно корисну волонтерську діяльність 2005 р. містить положення про те, що «організаторами волонтерської діяльності» можуть бути добродійні організації, державні установи, державні або приватні постачальники послуг в сферах соціальної допомоги, культури, освіти і захисту меншин. На організації інших типів і сфер діяльності пільги і форми захисту закон не поширює. Закон також вимагає, щоб організації, що залучають на роботу волонтерів, реєструвалися в компетентному міністерстві, встановлює детальну бюрократичну процедуру реєстрації й умови, при яких в реєстрації може бути відмовлено. Організація зобов'язана вести облік кожного волонтера та зберігати ці дані протягом п'яти років після припинення стосунків з ним.

Закон Італії про загальну політику у сфері волонтерської діяльності 1991 р. встановлює принципи і критерії,

що регулюють відносини між державними установами і волонтерськими організаціями. У виконання національного закону регіональні органи влади встановили в своїх регіонах відповідні правила. Закон надає волонтерам певний захист і права, накладає низку обов'язків на волонтерські організації, зокрема, обов'язкове страхування здоров'я і відповідальності перед третіми особами, а також визначає відмінність між волонтерською працею і соціально-трудовами відносинами. Закон Латвії про асоціації і фонди 2003 р. встановлює право асоціацій і фондів залучати волонтерів з метою здійснення своїх статутних завдань, визначає поняття «Волонтерська діяльність» і встановлює загальні правила ухвалення контрактів, цивільної відповідальності та відшкодування витрат.

Закон Люксембургу про молодіжну волонтерську службу 1999 р. прийнято з метою стимулювання соціальної активності молоді шляхом участі в суспільно корисній праці. Під дію цього закону підпадають лише ті некомерційні організації, які акредитовані в міністерстві у справах молоді. Тривалість волонтерської служби обмежується строком від шести до 12 місяців, який може бути скорочено або продовжено лише з дозволу міністерства. Інші типи волонтерської діяльності законом не регулюються. Закон Польщі про суспільно корисну і волонтерську діяльність 2003 р. регулює волонтерську діяльність некомерційних і неурядових організацій, асоціацій, органів місцевої самоврядування, державної адміністрації та інших юридичних осіб. Закон поширюється також на тих польських волонтерів, які працюють в міжнародних організаціях. За законом Португалії про волонтерів 1998 р., волонтерська діяльність має бути направлена на благо суспільства або окремих громад у сфері міських і соціальних проблем, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони національної спадщини і довкілля, захисту прав споживачів, співпраці ради розвитку, зайнятості і професійного навчання, соціальної реінтеграції, цивільної оборони, розвитку суспільного життя і соціальної економіки, сприяння волонтерству і соціальній солідарності та в ін. аналогічних сферах. Закон також встановлює принципи волонтерської діяльності, перераховує права та обов'язки волонтерів і регулює їх стосунки з «сприяючими» організаціями.

Висновки з цього дослідження. Національні волонтерські рухи різних країн об'єднані в глобальний світовий рух, який стає все більш впливовим в світі. Рівень його розвитку залежить від політико-економічної ситуації, стану неко-

мерційного сектора і ринку праці, від культурних чинників та ін. Законодавча база волонтерства набуває особливого значення, коли вона створює перешкоди волонтерській діяльності. Регулювати волонтерську діяльність необхідно для гарантування волонтерам захисту та щоб відрізнити їх від найнятих робітників. Національні законодавства мають створювати правові межі функціонування волонтерських організацій і проводити чітку межу між волонтерськими і традиційними соціально-трудовами відносинами.

Подальший розвиток у даному напрямку передбачає створення правових меж функціонування волонтерських організацій і проведення чіткої межі між волонтерськими і традиційними соціально-трудовами відносинами.

Література

1. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль [Текст] ; пер. с англ. — М. : РОССПЭН, 2003. — 576 с.
2. Борецька Н. П. Сучасний стан і проблеми розвитку соціально-трудомих відносин у добровольчестві / Н. П. Борецька, Г. О. Крапівина / Соціально-трудомих відносини: теорія та практика / Формування ринкової економіки [Текст] : зб. наук. праць. — Спец. вип.: у 3 т. Соціально-трудомих відносини: теорія і практика. — К. : КНЕУ, 2010. — Т.1. — с. 105–112.
3. Крапівина Г. А. Методологические аспекты добровольчества: проблемы формирования и развития рынка труда / Г. А. Крапівина / Проблемы рынка труда и формирования трудовых ресурсов [Текст] : Материалы Междунар. научн.-практич. конф., г. Москва, 17 декабря 2010 г. — М. : ООО «НИПКЦ Восход-А», 2010. — 288 с. — С. 70–88.
4. Крапівина Г. О. Людські ресурси та їх мотивація в добровольчестві / Вісник Львівського інституту економіки і туризму [Текст] : зб. наук. статей / М-во освіти і науки України, Львів. інст-т економіки і туризму. — Львів : ЛІЕТ, 2010. — № 5. — 328 с. — С. 117–123.
5. Лях Т. Л. Историчні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном / Т. Л. Лях / Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді: Зб. статей [Текст]: Матеріали Міжнар. наук. конф. для студ. та аспір. «Обличчя соціальної держави» в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді», Київ, 22–23 берез. 2006 р. — К. : Християнський дитячий фонд, 2006. — С. 61–70.